

Konfliktní linie v „postkomunistických“ systémech politických stran*

VÍT HLOUŠEK

Zkoumání *cleavages* (konfliktních linií¹) a důsledků jejich existence pro podobu stranických systémů patří k již tradičním metodám výzkumu stranicko – politických systémů. Tento místy poněkud sociologisující (historicko – konfliktní) přístup si klade za cíl rozeznat uvnitř daného politického společenství základní štěpící linie, kolem nichž se vytváří prostor pro potenciální konflikt zájmů a postojů. Předpokládá, že pokud bude daná konfliktní linie dostatečně pevně zasazena do struktury společnosti, projeví se časem i v politickém životě formou vzniku politické strany, která bude hájit postoje daného segmentu politické obce.

Klasickým se stalo pojetí konfliktních linií, které vypracovali Stein Rokkan a S. M. Lipset v 60. letech. Tito autoři předpokládali na základě analýzy historického vývoje západoevropských společností, že hluboké a dlouhodobé konflikty ve společnosti se vytvořily v průběhu národní a průmyslové revoluce. Obě tyto revoluce principiálně štěpily společnost nejen funkčně, ale také teritoriálně. Z kombinace revolucí a teritoriální a funkční dimenze se potom v západních společnostech vytvořily čtyři základní konfliktní linie, kolem nichž se postupně profilovaly politické strany jako jejich nositelky. Šlo o konfliktní linie církev kontra stát, centrum kontra periferie, vlastníci kontra pracující a město kontra vesnice.²

Problém, který vyvstává při pokusu adaptovat teorii *cleavages* na realitu „postkomunistických“ států, je vcelku zřejmý. Zatímco rokkaniánská perspektiva předpokládá, že tyto konfliktní linie „zapouštěly kořeny“ ve společnosti dlouhodobě a kontinuálně a teprve poté, co se kolem nich zformovaly dostatečně stabilní skupiny populace s dostatečně vyprofilovanou skupinovou identitou a (sebe)identifikací, se promítly do vzniku příslušných politických reprezentantů – politických stran, v „postkomunistických“ zemích byla taková kontinuita přervána komunistickým režimem, který zcela zásadním způsobem přeformoval tradiční společenské skupiny. Komunistický režim samotný přitom přinesl specifická rozštěpení,³ což ještě zvýraznila raná fáze transformace. Přesto se ale domníváme, že koncepce konfliktních linií může být metodologicky nosná a její explikační potenciál relativně bohatý i v „postkomunistickém“ kontextu.

V následujícím příspěvku se pokusíme modifikovat klasickou koncepci konfliktních linií tak, aby bylo možno tento přístup použít pro posuzování a popis stranických systémů „postkomunistických“ zemí v transformaci. Teoretické úvahy se pokusíme ilustrovat na příkladu středoevropských států.⁴ V tomto pokusu půjde především o to nabídnout model pro popis a určitou typologizaci dynamicky se rozvíjejících stranických systémů států střední a jihovýchodní Evropy a na zvolených příkladech jej otestovat. Nabízenou modifikaci teorie konfliktních linií a její aplikace na „postkomunistickou“ realitu je tedy nutno vnímat jako popperovsky chápanou hypotézu, která může a nemusí podlehnout falsifikaci při pokusu o aplikaci na státy Pobaltí, Balkánu nebo dokonce postsovětského prostoru.

1. Možnost aplikace teorie konfliktních linií na „postkomunistickou“ realitu

Radikální reflexí uvedených problémů s užitím rokkaniánské perspektivy na transformující se státy střední a jihovýchodní Evropy představuje naprosté odmítnutí aplikace přístupu *cleavages* na středo- a východoevropskou realitu. Reprezentativním zástupcem tohoto postoje je Michael G. Roskin. Ten soudí, že rychlost, s jakou se odehrávala transice, nedovolila politickým stranám postupné budování vazeb na skupiny voličů, strany neměly v mnoha případech jasnou sociální základnu a voliči naopak neměli vybudovány základní stabilní stranické identifikace. Jediným pevným bodem podle Roskina byla opozice vůči komunistickému režimu. Roskin se domnívá, že tento prvek nelze považovat za konfliktní linii.⁵

Jako protikladný příklad bychom mohli uvést názor D.–L. Seilera, který v podstatě převzal Miroslav Novák. Novák je přesvědčen, že v zemích střední Evropy postupně vznikají stejné konfliktní linie jako v Evropě západní a že je pouze otázkou času, kdy se tyto klasické konfliktní linie naplno projeví.⁶ Problematickou stránkou tohoto optimistického výhledu na funkčnost tradičních *cleavages* v postkomunistických společnostech je skutečnost, že Novák (respektive Seiler) si jako příklady opravňující dané tvrzení vybírá ty nejrozvinutější státy střední Evropy – Polsko, Maďarsko, Slovinsko a Českou republiku. V těchto zemích, které až do sklonku 40. let 20. století procházely v podstatě stejným – byť i lehce zpozděným – vývojem jako země západní Evropy, se pochopitelně už před nástupem komunistického panství vytvořily dosti zřetelné obrysy rokkaniánských konfliktních linií.⁷ Pokud si klademe ambici vypracovat takové pojetí konfliktních linií, které by se mohlo pokusit zachytit širší „postkomunistickou“ realitu, musíme ale právě tyto země chápat nikoli jako standard, ale jako jakési mezní případy s tím, že situace v ostatních státech je podstatně komplikovanější. Zatímco totiž v uvedených zemích střední Evropy komunistický režim v jistém slova smyslu spíše pouze „zmrazil“ už existující *cleavages*, na něž je tedy možno navazovat (a které se také často v určité podobě fakticky „restituují“), v ostatních státech vesměs takové dědičství neexistuje. Jde zejména o řadu států Balkánu a východní Evropy, v nichž až do pádu předkomunistických režimů nedošlo k plné konstituci všech čtyř tradičních štěpení, přičemž „deficit“ byl zejména v nedostatečné rozvinutosti nejdůležitějšího *cleavage* vlastníci kontra pracující.⁸

Někde uprostřed mezi Rokkanovým a Seilerovým přístupem k existenci konfliktních linií v „postkomunistických“ stranických soustavách se nachází pojetí Ryszarda Herbuta. Podle jeho názoru máme ve střední a jihovýchodní Evropě co do činění se segmentovanými, ale nikoliv pluralistickými společnostmi. Existuje sice mnoho „objektivních“ dělicích linií (náboženské, kulturní, třídní, ideologické, etnické), které ale z důvodů homogenizačního tlaku komunistického režimu a příliš krátkého období pluralisace společnosti ještě nejsou politicky a normativně institucionalisované. Proces jejich institucionalisace, jehož výsledkem bude vytvoření plně funkčních *cleavages*, je podle Herbuta teprve v nepřilís pokročilé fázi.⁹

Pokud odmítneme Seilerovo stanovisko jako příliš maximalistické, neznamená to automaticky, že bychom se museli vázat na striktně odmítavý Roskinův postoj a vzdát se tak pokusu najít základní konfliktní linie ve společnosti.¹⁰ Pochopení konfliktních linií napomáhá totiž rovněž přesnějším vymezení polohy jednotlivých subjektů na ideologické stupnici a usnadňuje jejich přiřazování k duchovním rodinám politických stran. Dále pomáhá zachycení hlavních konfliktních linií a prověření jejich intensity stanovit míru a osy polarisace a zároveň stanovit, zda lze použít pro danou soustavu Sartorihovo jednorozměrné zjednodušení. Budeme se tedy pohybovat v určité středové pozici, v některých ohledech podobné názoru Ryszarda Herbuta.

Aby nedošlo k matení pojmů, označíme námi navrhované pojetí *cleavages* jako **konfliktní linie transformace**. Ty se budou z logiky věci vyznačovat značnou měrou nestálostí a rozmanitostí.¹¹ Příčiny tohoto jevu je nutno hledat nejen v překotném vývoji vznikajících stranických systémů, ale zejména ve skutečnosti, že (zejména na počátku transformace) neexistují pevné sektory veřejného mínění a už vůbec ne pevné segmenty politické obce, rozložitelné právě podle těchto konfliktních linií. Společenská realita transformujících se „postkomunistických“ společností nemůže vykazovat pevnou sociální stratifikaci a jednotlivé skupiny občanů jsou dosti heterogenní a hranice mezi nimi (a s těmito hranicemi je právě možno identifikovat konfliktní linie transformace) jsou tudíž fluidní.

Tento „rozkolísaný“ stav společnosti zároveň vede k velmi zajímavému jevu. Zejména v prvních fázích transformace jsou konfliktní linie zřetelnější patrně v oblasti politického a ideového soupeření jednotlivých politických stran a hnutí a do značné míry platí, že řada potenciálních konfliktních linií je generována právě na této úrovni a teprve následně vnášena mezi elektorát, kde se z nich mohou stát konfliktní linie transformace.

2. Konfliktní linie transformace podle Ágha, von Beymeho, Cotty, Herbuta a Márkuse

Pokusíme se tedy zformulovat vhodnou aplikaci teorie konfliktních linií transformace na realitu „postkomunistických“ společností a stranických systémů. K tomuto účelu bude nutné (a zároveň výhodné) vyrovnat se s nabídkou teorií *cleavages*, které pro země střední a jihovýchodní Evropy v transformaci vypracovali Attila Ágh, Klaus von Beyme, Maurizio Cotta, Ryszard Herbut a György Márkus.

Attila Ágh vlastně nepracuje se zcela čistou teorií konfliktních linií. Jeho rozdělení stran podle role a místa, které příslušná strana zaujímá v rámci procesu formování stran (*genetic typology*), kombinuje některé prvky rokkaniánského přístupu s určitými momenty klasifikace duchovních rodin politických stran, ale blíží se rovněž námi zvolenému pojetí konfliktních linií transformace. Tomuto modelu odpovídá zejména důraz, který tato Ághova typologie klade na úlohu mezistranických konfliktních polí v procesu tvorby jednotlivých stran a stranického spektra.

Prvním *cleavage* je podle Ágha konfliktní linie, která rozděluje bývalé vládnoucí komunistické strany, které se v průběhu transformace reformovaly, a nové opoziční strany. Tato konfliktní linie vedla podle Ágha k formaci multipartistického systému politických stran a byla nejdůležitější, neboť strany – protihráči tohoto konfliktu – si i nadále udržují zásadní postavení v rámci jednotlivých „postkomunistických“ stranických systémů. Staly se tak kandidáty na funkci místních variant stran typu *catch-all*.¹²

Druhou konfliktní linií je podle Ágha *cleavage* oddělující staré a nové strany. Starými stranami jsou zde myšleny strany historické, které existovaly v období před nástupem komunistického panství.¹³ Toto Ághovo *cleavage* je zjevně nejproblematictější. Jednak v mnoha případech jistým způsobem zdvojuje první dichotomii,¹⁴ zejména však není vůbec zdůvodněno, proč by měl být tento rozpor pro pochopení stranicko – politických konfliktů natolik důležitý, aby se o něm dalo hovořit jako o konfliktní linii (Ágh ostatně sám přiznává, že tzv. staré strany ostatně nehrají v politickém životě „postkomunistických“ států zpravidla příliš důležitou úlohu¹⁵).

Důležitá je zato poslední konfliktní linie, která vede mezi etnicky orientovanými či regiona-

listickými stranami a stranami nacionalistickými (ve smyslu centralistických a celonárodních stran většinového národa). Důležitost této *cleavage* plyne ze složité národnostní a etnické situace v řadě zemí regionu.¹⁶

Konformnější vůči klasickému modelu konfliktních linií než Attila Ágh je **Klaus von Beyme**. Rovněž von Beyme si jasně uvědomuje, že prvotním *cleavage* bylo dělení mezi občanskou společností a starým (tedy reálně socialistickým) režimem, respektive mezi novou elitou a nomenklaturou. Tato konfliktní linie obsahovala v sobě v zárodečné podobě ale už řadu pozdějších potenciálních samostatných *cleavages*: spor o tržní ekonomiku, o autentickou pluralisaci a zejména zatížení etnickým konfliktem, „které nemělo v zemích západní Evropy předobrazu.“¹⁷ Von Beyme jinak poměrně eklekticky přejímá *cleavages* vypracovaná pro západoevropské prostředí, pouze se snaží ukázat jejich pozměněnou akcentaci v „postkomunistických“ společnostech. Tvrdí, že konflikt práce kontra kapitál je zatím podrepresentován a naopak silně do popředí vystupuje konflikt centrum kontra periferie, a to zejména ve své etnicko – regionalistické dimenzi. Jako jakousi středovou konfliktní linii mezi dvěma již uvedenými chápe von Beyme *cleavage* centralismus kontra decentralisace. Není přitom zcela zřejmé, proč považuje za nutné tuto konfliktní linii vyčlenit jako samostatnou a nepodřadí ji pod konfliktní linii centrum kontra periferie. Zajímavou (a poměrně věrohodnou) roli připisuje von Beyme tradiční konfliktní linii církev kontra stát. Ta podle něj ve střední a jihovýchodní Evropě posiluje právě etnický a regionálně motivovaný konflikt. Naproti tomu tradičně velmi silná konfliktní linie město kontra venkov vlivem masivní urbanisace, kterou prováděly komunistické režimy, dosti ztratila na významu. Socialistický způsob modernisace posílil naproti tomu ve společnosti jinou konfliktní linii mezi prozápadně orientovanými (*Westlern*) a nacionalisty, která byla latentně přítomna již od 19. století. Poslední dva konflikty (liberalismus kontra byrokratický postoj a postmaterialismus kontra materialismus) pokládá von Beyme za v podstatě identické. Von Beyme nepředpokládá, že všechny tyto konfliktní linie se budou v „postkomunistických“ společnostech vyskytovat čitelně vedle sebe. Řada z nich se logicky (a tradičně) překrývá. Von Beyme dokonce soudí, že sotva nějaká z těchto konfliktních linií povede k vytvoření opravdu dualistické stranické struktury.¹⁸

Už toto letmé seznámení s von Beymeho pohledem na konfliktní linie v „postkomunistických“ společnostech a stranických soustavách ukazuje, že aplikace tohoto modelu na praxi bude poněkud problematická. Zaprvé je nutno zpochybnit jednosměrnou von Beymeho kauzalitu, podle níž mají na základě konfliktních linií vyrůst politické strany. Náš předpoklad je, alespoň pro první fázi transformace, spíše opačný. Navíc von Beymeho *cleavages* vykazují značnou dávku nesouměrnosti. Některá se naopak logicky (nejen fakticky) zdvojují. Navíc není příliš inspirativní pouhé spokojení se s poněkud mechanickým přenášením terminologie vypracované na základě zkušeností západní Evropy.

Zajímavější přístup zvolil **Maurizio Cotta**. Tvrdí, že „nové strany se vyvinou na bázi konfliktů, které mají potenciál pro vytvoření a přetrvávání širokých a trvalých politických mobilisací.“¹⁹ Jako iniciační konfliktní linii vnímá Cotta rovněž *cleavage* stavící proti sobě komunistickou stranu a její opozici. Tato konfliktní linie určovala podle Cotty základní rozměr stranické soutěže v prvních letech transformace. Důvodem relativní životaschopnosti tohoto iniciačního vzorce byla skutečnost, že transice mezi komunistickým a novým režimem nebyla diskontinuitní, ale spíše kontinuální povahy. Momentem, který je na Cottově analýze velmi zajímavý, je otázka, zda takový vzorec může teoreticky přežít i dlouhodoběji. Cotta na tuto otázku odpovídá v zásadě kladně s tím, že ale nepůjde o velké množství případů.²⁰

Velmi zajímavou z hlediska posouzení budoucnosti toho, co jsme označili jako konfliktní linie transformace, se jeví Cottova prognóza ohledně dalšího vývoje konfliktních linií v „postkomunistických“ společnostech po ukončení základní transformace. Cotta se na základě posouzení situace v „postkomunistické“ Evropě a na základě srovnání se situací v transformujících se státech západní a jižní Evropy (v období po druhé světové válce) domnívá, že politický vývoj po ukončení bezprostřední transformace (tedy ve fázi konsolidace) bude určován směsíci klasických *cleavages*, které působí dlouhodobě, a nových témat a problémů, které s sebou přinesla transformace (tedy konfliktních linií transformace), přičemž klasické konfliktní linie by časem měly získávat převážující vliv.²¹ Otázkou ale zůstává, zda tento proces bude probíhat srovnatelně rychle ve všech „postkomunistických“ zemích.

Podobně i **Ryszard Herbut** spatřuje prvotní konfliktní linii transiční fáze ve sporu mezi reformátorskou a antireformátorskou politickou volbou. Tento konflikt určil zejména podobu prvních svobodných voleb v zemích střední Evropy,²² které bylo možno chápat jako v jistém slova smyslu plebiscit ohledně této základní politické otázky. Stejně tak byl pro první fázi transice charakteristický malý význam konfliktní linie vlastníci kontra pracující, vliv této konfliktní linie nicméně v dalších fázích transformace vzrůstal. Herbut rovněž pracuje s pojmem axiologická konfliktní linie, který pro „postkomunistické“ společnosti vypracoval G. Schöpflin. Existenci této konfliktní linie umožnil podle Schöpflina komunistický režim, který do určité míry napomohl uchovat řadu tradičních hodnot a přesvědčení, které jsou ale v rozporu s realitou demokratické a tržní transformace. To ztěžuje dosažení konsensu. Narozdíl od Schöpflina však Herbut nepřisuzuje skutečnosti existence axiologické konfliktní linie příliš zásadní význam a tvrdí, že spory o určitý normativní základ státu (které vyplývají z existence axiologické konfliktní linie) opět sehrály zásadní úlohu v první fázi transformace, ale poté jejich podíl poklesl. Při pokusu o rozdělení jednotlivých politických stran použil Herbut dvě základní konfliktní linie, na nichž proti sobě stojí světonázorový liberalismus proti tradicionalismu, respektive ekonomický liberalismus proti etatismu.²³

Zejména pro první fázi transformace lze využít model, který vypracoval na základě reality Maďarska počátku 90. let **György Márkus**. Ten mluví o *cleavages* přechodu. Rozeznává tři základní konfliktní linie: debilševisace kontra rebelševisace, tradicionalismus kontra prozápadní orientace a práce kontra kapitál. Márkus rovněž provedl hierarchisaci těchto konfliktních linií podle významu a intenzity. Třetí – socioekonomická – *cleavage* je nejslabší. Dominuje konfliktní linie druhá, na níž se vymezují národně konservativní síly, které se snaží o kontinuitu s předkomunistickým systémem, proti proponentům zásadnější modernisace zacílené na západoevropské vzorce.²⁴ Jak už ale bylo naznačeno, je použití Márkusova modelu pro fázi konsolidace v podstatě nevyhovující.

3. Socioekonomická a nacionalistická konfliktní linie transformace

Z výše naznačených přístupů jednoznačně vyplývá, že v první fázi transformace hraje zcela zásadní roli konfliktní linie, kterou bychom mohli označit jako iniciační matici politického života a osu, kolem které se formuje prvotní konstelace stranického spektra. Je to **konfliktní linie vedoucí mezi komunistickým režimem a jeho opozicí**. Tento konflikt působí jako naprosto základní a v mnoha případech v sobě obsahuje v zárodečné podobě další konfliktní linie

a to jak tradiční, tak transformační. Konfliktní linie o samotnou podobu režimu ve své iniciační podobě zpravidla nepřežije dlouho první svobodné volby. V zemích, kde nedojde k dostatečné „sociáldemokratisaci“ někdejší „státostrany“ a kde si tato formace zachová dostatečnou voličskou základnu, však může tato konfliktní linie přetrvávat dosti dlouho.

V druhé fázi transformace středo- a východoevropských států potom došlo k diferenciaci konfliktních linií. Aby bylo možno získat adekvátní popis pro každou zemi, museli bychom zkoumat tamní konfliktní linie transformace velmi individuálně. To ale neznamená, že se nedají učinit žádné obecnější závěry.

Soudíme, že nejdůležitější konfliktní linie byly a ještě dlouho v této části Evropy budou socioekonomický konflikt nebo konfliktní linie nacionalismus kontra regionalismus/etnická orientace (zkráceně nacionalistická konfliktní linie). Naším předpokladem je, že podle toho, kterou z těchto linií lze označit za hlavní, je možno podat určité základní charakteristiky příslušného stranického systému.

Proč pokládáme zrovna tyto dva konflikty za nejdůležitější? Tyto dvě konfliktní linie transformace mají největší mobilizační sílu, vyskytly či vyskytují se v nějaké podobě prakticky ve všech „postkomunistických“ společnostech. Navíc v sobě zahrnují dvě z tradičních konfliktních linií, které jsou významné i v západních společnostech. Obecně lze navíc říci, že další dvě rokaniánské konfliktní linie (církve-stát a město-venkov) poněkud ztratily díky sekularisaci a urbanisaci éry reálného socialismu na váze.

Postulovali jsme, že v jádru **socioekonomické konfliktní linie** je obsažena i klasická konfliktní linie vlastníci kontra pracující.²⁵ Soudíme ale, že socioekonomickou konfliktní linií transformace nelze na tento model redukovat. Vlastnické vztahy v „postkomunistických“ společnostech totiž nejsou mnohdy ujasněné, socioekonomická pozice individua není určena ve striktním slova smyslu třídně. Dále se do této socioekonomické konfliktní linie promítají i další momenty politického boje typu spor o rozsah a rychlost privatisace, o míru ekonomického liberalismu atd.²⁶

V souvislosti se socioekonomickou konfliktní linií transformace je nutno dotknout se ještě jednoho závažného problému. V uplynulých deseti letech jsme byli velmi často v „postkomunistických“ zemích svědky toho, kdy pravicové vlády prováděly spíše levicovou ekonomickou politiku a naopak levicové vlády demonstrovaly v praxi nečekanou ochotu provést radikální a mnohdy dosti bolestné ekonomické reformy.²⁷ To ale podle našeho názoru nemusí nutně znamenat, že by bylo v transformujících se zemích nutno zcela revidovat pojetí pravice a levice. Jedním z důvodů podporujících tento názor je skutečnost, že zásadní ekonomická transformace plánované ekonomiky na ekonomiku tržního typu nedává zcela libovolný prostor k experimentům a tudíž určité kroky musí v určité fázi této transformace provádět každá vláda. Každá vláda se zároveň pohybuje v prostředí, kdy je velmi nesnadné udržet na přijatelné úrovni konsensus týkající se přijatelných dopadů transformace na životní úroveň občanů. Do značné míry tedy platí, že rétorika umírněné pravice i umírněné levice musí být v tomto období proreformní, ale zároveň dostatečně otevřená k požadavkům na kompensaci ztrát životní úrovně. Tvrdost v provádění ekonomických reform není v této konstelaci mnohdy ani tak důsledkem pravicového či levicového programu, ale konkrétní momentální situace, tlaku okolností a v neposlední řadě i osobní odvahy politických elit.²⁸ Navíc dochází v dlouhodobější perspektivě přece jen k zvětšování míry korelace mezi programovou orientací ve vztahu k ose pravice – levice a reálnou politikou stran a je možno důvodně tvrdit, že tato korelace bude silnit v souvislosti s dokončováním

etapy konsolidace. Z toho všeho ovšem plyne, že pro posuzování postavení politických stran „postkomunistických“ zemí na socioekonomické ose transformace je především nutno posoudit jejich programové zaměření a rovněž zapojení do mezinárodních stranických organizací či internacionál.

Podobně je možno tvrdit, že v rámci **nacionalistické konfliktní linie** je integrována rokaniánská konfliktní linie centrum kontra periferie. Rokkan s Lipsetem pojali konfliktní linii centrum-periferie jako rozpor mezi dvěma politickými kulturami, z nichž jedna byla dominující a druhá subalterní. Ponechali přitom otevřené různé důvody pro perifernost příslušné kultury: etnicko-národnostní, jazykové či religiozni. V západních zemích se ale postupně začala tato konfliktní linie vnímat spíše jako rozpor mezi sociálně a ekonomicky chápaným centrem a periferií.²⁹ I toto pojetí se může v „postkomunistických“ systémech projevovat, ale historická zkušenost nás poučuje, že bude nutno klást hlavní důraz na etnicko-národnostní a regionální linii konfliktu. Tvrzení některých západních politologů, že konfliktní linie mezi „občanskou a etnickou identitou“ byla zcela zásadní pro všechny státy pod sovětským panstvím,³⁰ je sice přehnané, ale pro mnoho států tato konfliktní linie skutečně dominantní byla.³¹ Je to logické, po krachu komunistické ideologie a s ní spjaté identity byla jako první „po ruce“ identita národní.³² Nacionalistická konfliktní linie přitom nemusí být vytvářena a posilována pouze skutečností vícenárodnostního státu, jehož etnika nedokázala najít efektivní vzorce soužití.

Prvním momentem, který může generovat silnou nacionalistickou konfliktní linii, je existence minoritního etnika či specifického regionu, který se snaží valorisovat svoje specifika požadavkem rozsáhlejší míry samosprávy a/nebo zřetelně odlišným a navenek manifestovaným politickým chováním uvnitř státu. Tato skutečnost pak vyvolává nacionalistické resentimenty ze strany majoritní populace.

Nacionalistická konfliktní linie ovšem může vzniknout i v jistém slova smyslu zvenci daného národního státu. Pokud se v jeho okolí nachází jiný národ, který je již tradičně vnímán politickou mytologií domácí politické obce (nebo její početné části) jako historický i současný nepřítel či přinejmenším potenciální hrozba, není příliš složité pro určité politické strany zaujmout nacionalistický postoj vycházející především z obrazu vnějšího nepřítele a navázat na tuto rétoriku určitou část elektorátu. Příkladem této možnosti vzniku nacionalistické konfliktní linie může být například obraz Němců v některých sektorech českého stranického spektra a veřejnosti.

Konečně může nacionalistická konfliktní linie vyvstat jako výsledek fundamentálního sporu o žádoucí podobu státu. V takovém případě pak proti sobě stojí ty politické síly, které preferují spíše občanskou formu identifikace se státem a společenskou strukturu založenou do značné míry na zprostředkujících sdruženích občanské společnosti,³³ a ty síly, které vnímají optimální model státu jako silného národního státu, kde je po státních příslušnících v podstatě vyžadována identifikace a konformita s primárně etnicko-chápaným státním národem, který je nahlížen jako zdroj legitimující existenci daného státu a politickou moc samotnou.

V praxi pochopitelně mohou tyto různé konstitutivní momenty nacionalistické konfliktní linie transformace splývat a posilovat se.

Analýza konfliktních linií transformace, která se snaží provést i určitou typologii jednotlivých států podle podob těchto *cleavages*, by tedy mohla mít následující podobu. Jako první krok se budeme muset pokusit identifikovat důležité konfliktní linie v dané konkrétní společnosti. Ve druhé fázi pak bude nutné určit, zda je v daném případě důležitější konfliktní linie

socioekonomická nebo nacionalistická. Tím se vymezi dvě skupiny zemí – státy s **hlavní socioekonomickou konfliktní linií** a státy s **hlavní nacionalistickou konfliktní linií**.

Stranické systémy, v nichž převažuje jako hlavní konfliktní linie socioekonomická, mají více společných charakteristik se stranickými systémy západní Evropy, než je tomu v případě systémů, v nichž dominuje konfliktní linie nacionalistická. Stranické spektrum v zemích s převažující socioekonomickou linií se v podstatě koncentruje kolem osy levice-pravice a podstatně lépe lze na tyto systémy aplikovat sartoriovské jednorozměrné zjednodušení. Navíc se dá předpokládat, že v takových stranických systémech bude ideologická profilace jednotlivých stran – článků tohoto systému – „standardnější“ ve smyslu blízkosti klasickým západním modelům. Rovněž je možno v těchto systémech očekávat existenci propracovanějších organizačních forem politických stran. V důsledku těchto skutečností jsou zpravidla stranické systémy ve státech, kde dominuje socioekonomická konfliktní linie, konsolidovanější a stabilnější.

Stranické systémy s hlavní nacionalistickou konfliktní linií mohou očekávat komplikovanější vývoj, v němž může ještě dojít k zásadním změnám stranicko politické konfigurace. Je to dáno zejména skutečností, že posilování (v nejširším slova smyslu) nacionalistické rétoriky a politiky nelze praktikovat donekonečna na úkor řešení „běžných“ problémů (zejména problémů ekonomických), ale také řadou faktorů, které jsou z hlediska dané stranické soustavy exogenní (zejména tlak mezinárodního prostředí). Navíc systémy s hlavní nacionalistickou konfliktní linií nedisponují plně vyvinutým stranickým spektrem ani po stránce organizace a fungování jednotlivých politických stran. Existence hlavní nacionalistické konfliktní linie předpokládá existenci silných primárně etnicky či nacionalisticky orientovaných stran, které mohou mít někdy i velmi nestandardní podobu.³⁴ Na stranické systémy s převažující nacionalistickou linií je tedy možno hledět jako na systémy (přínejmenším potenciálně) neustálené, neboť nacionalistická konfliktní linie je více ohrožena z hlediska postavení dominující konfliktní linie.

4. Konfliktní linie v transformující se střední Evropě

V českém stranickém spektru³⁵ bylo vcelku oprávněně možno očekávat relativně největší potenciální kontinuitu se stavem demokracie v letech 1918-1938 ze všech „postkomunistických“ zemí.³⁶ Ani Česká republika se však neodlišila od ostatních transformujících se zemí v tom smyslu, že i zde byla pro iniciační fázi pluralitního stranického spektra jednoznačně nejdůležitější **konfliktní linie mezi komunistickou stranou a opozicí**, představovanou v českém případě zejména OF. V této fázi, která vrcholila v období voleb 1990, ale bylo možno registrovat určitou míru relevance dalších konfliktních linií. Dosti silná byla **konfliktní linie církev-stát**, na níž se vymezoval blok stran sdružený v KDU. Zajímavým způsobem se v české realitě projevila **nacionalistická konfliktní linie**, na níž se profilyvaly moravistické formace (zejména HSD-SMS).³⁷ Určitý vliv měla v tomto období i **konfliktní linie město-venkov**, ale její síla nedostačovala k tomu, aby se tato konfliktní linie reprodukovala do parlamentní struktury a tím došlo záhy k její marginalisaci. **Socioekonomická konfliktní linie** hrála v této etapě ještě podřízenou úlohu.

Období let 1991-1992 je možno charakterisovat jako rozhodující fázi z hlediska vývoje struktury relevantních konfliktních linií v české politice. Už v tomto období získala převahu socioekonomická konfliktní linie. Prostor k tomuto vývoji otevřelo jednak konstituování levice

(ČSSD a KSČM), jednak rozpad OF, na jehož základech vznikly pravicové strany ODA a ODS a levicově liberální OH. Nejen vznik ODA a ODS přispěl v této fázi ke konsolidaci pravé části stranického spektra, v níž působily vedle těchto stran ještě další formace, např. KDS. Napravo se profilyvalo i SPR-RSČ, zatímco ČSL (od roku 1991 KDU-ČSL) se profilyvala spíše v pravém středu. Profilyování levé a pravé části stranického spektra bylo zásadním impulsem pro posilování významu **socioekonomické konfliktní linie transformace**, což potvrdil i výsledek voleb 1992. Tyto volby zároveň ukázaly, že určitou relevanci má i nadále **konfliktní linie církev-stát**, přestože její vliv evidentně ve srovnání s předchozím obdobím klesal.³⁸ Naopak česká varianta **nacionalistické konfliktní linie transformace** ztrácela svůj význam velmi rychle.³⁹ Umístění politických stran v období kolem roku 1992 na socioekonomické konfliktní linii lze vymezit takto: ODA – ODS – KDS – SPR-RSČ – KDU-ČSL – OH – HSD-SMS – LSU – ČSSD – KSČM.

Vývoj v letech 1992-1996 byl z hlediska zkoumané problematiky charakteristický jednoznačným prosazením zřejmě dominance **socioekonomické konfliktní linie transformace**.⁴⁰ Tomuto procesu napomohla integrace na pravici vplynutím větší části KDS do ODS (1996), ale zejména úspěch ČSSD ve snaze obsadit prostor mezi KSČM a politickým středem a hegemonisovat tak sektory prosystémové levice a levého středu. Upevnění významu této konfliktní linie napomohla paradoxně i postupná eroze středových uskupení, neboť umožnila KDU-ČSL posílit latentně přítomné centristické tendence. Tím se pro KDU-ČSL otevřela možnost lépe se profilyvat na socioekonomické konfliktní linii v oblasti pravého středu a strana toho plně využila. V období voleb 1996 bylo možno umístit strany na socioekonomické konfliktní linii takto: ODS – ODA – KDU-ČSL – SPR-RSČ – ČSSD – KSČM.

Situace po roce 1996 je v tomto smyslu pouze reprodukcí stávajícího stavu, v němž existuje pouze jediná relevantní konfliktní linie, a to socioekonomická.⁴¹ Ani eliminace vlivu SPR-RSČ, ani rozpad ODS a vznik US a dokonce ani existence Čtyřkoalice neznamenaají z našeho úhlu pohledu strukturální změnu.

Základní konfliktní linie v současné České republice

Pravice			Levice
ODS, US	KDU-ČSL	ČSSD	KSČM

V Maďarsku byly položeny základy multipartistického systému již v letech 1987-1989. Velmi zajímavou úlohu v tomto procesu hrála MSzMP, která ve srovnání s řadou ostatních „státostran“ bloku vykazovala v tomto období relativně velkou míru pružnosti a schopnosti reagovat na stále sílící tlak seskupení sdružených v tzv. Opozičním kulatém stole.⁴² MSzMP a opozice představovaly zároveň dva prvotní protikladné tábory na **konfliktní linii sporu o podobu nového režimu**. Tato konfliktní linie ale určovala – ve srovnání s ostatními zeměmi regionu – konfiguraci stranického spektra poměrně krátkou dobu. Jedním důvodem byla již vzpomínutá pružná taktika MSzMP, v níž reformistické křídlo získalo už na začátku října 1989 navrch a prosadilo rozpuštění této formace bez právního nástupce, což otevřelo prostor k založení MSzP, jejíž kontinuita s MSzMP byla logicky mnohem nižší než u všech ostatních „postkomunistických“ stran v regionu. Dalším důvodem byla prohlubující se roztržka mezi opozičními stranami.

Prostor pro diferenciaci nových konfliktních linií poskytly volby na jaře 1990. Ta znamenala v jistém slova smyslu završení iniciační etapy, neboť přinesla rozhodné vítězství stran, které neměly ani personální kontinuitu s MSZMP. Důležitější pro sledování vývoje konfliktních linií ale byly spory v bývalém opozičním táboře, které mohly naplno propuknout už před volbami díky tomu, že likvidací MSZMP zmizel společný nepřítel. Jako určující v této fázi se ukázala být **nacionalistická konfliktní linie transformace**,⁴³ která byla v maďarském případě posilována i **konfliktní linií náboženskou**. Zatímco vládní strany – MDF spolu s FKGP a KDNP – se orientovaly na nacionalistickou a křesťanskou rétoriku, Fidesz a SzDSz představovaly liberální a spíše universalistickou volbu. **Konfliktní linie socioekonomická** hrála v této fázi jednoznačně podřadnou úlohu.⁴⁴ Tento stav se začal v první polovině 90. let postupně proměňovat. Došlo k zásadní diferenciaci na nacionalistické straně tehdejší hlavní konfliktní linie.⁴⁵ Jako určitá reakce na tyto procesy posilování radikálně nacionalistických tendencí došlo rovněž k valorizaci potenciálu socioekonomické dělicí linie. To však není pro tuto fázi vývoje maďarského stranického spektra možno chápat tak, že by okamžitě začala socioekonomická konfliktní linie nabývat převahy. Byla spíše splněna jedna z podmínek tohoto procesu, když došlo k užším kontaktům mezi liberální (SzDSz) a sociálně demokratickou (MSzP) levicí, které byly primárně motivovány obavou z posilování radikálního nacionalismu.⁴⁶

Už parlamentní volby 1994 ukázaly, že **tendence k nahrazování nacionalistické konfliktní linie transformace v roli dominantní konfliktní linie socioekonomickou osou**, byla v maďarském případě dlouhodobá. Volby jednak znamenaly eliminaci radikálně nacionalistické pravice, jednak přinesly vystřídaní u moci, kdy levice nahradila pravici. Ještě podstatnější, než skutečnost, že MSzP získala nadpoloviční většinu křesel v parlamentu, bylo pro posílení vlivu socioekonomické konfliktní linie uzavření koaliční smlouvy mezi MSzP a levicově liberálním SzDSz. Dotvořila se tedy osa, na jejíž jedné straně stáli socialisté a SzDSz, na straně druhé strany ostatní, a tato osa fungovala nadále jako hlavní konfliktní linie maďarského stranického systému. To ale neznamenal úplnou eliminaci nacionalistické konfliktní linie. Ta hrála nadále velmi důležitou roli v pravé části stranického spektra. Zatímco MDF představoval v podstatě umírněnou křesťansko-národní variantu a Fidesz se teprve pozvolna začínal posouvat od vyhraněné liberální politiky směrem k postavení MDF, představoval MIÉP nadále radikálně nacionalistickou volbu a rovněž KDNP a zejména FKGP se začaly posouvat tímto směrem. Sociálně ekonomická témata však byla převažujícím motivem změn voličských preferencí i mezistranických interakcí i v období do voleb 1998. Navíc došlo k určitým přesunům v oblasti stranických identit, které měly své konsekvence ve změnách relevance některých subjektů. Volby 1998 i způsob sestavení nové vládní koalice potvrdily zřetelnou převahu **socioekonomické konfliktní linie** ve vztahu k chování politických stran.⁴⁷

Základní konfliktní linie v současném Maďarsku

	Pravice			Levice
Nacionalismus		MIÉP		
	MDF	FKGP		
	Fidesz-MPP			
Universalismus			SzDSz	MSzP

Iniciační matrice **slovinské politiky** se v podstatě nelišila od ostatních reálně socialistických společností na prahu politické emancipace. **Cleavage komunistický režim kontra demokratisace** ale ve slovinském případě zahrnovalo kromě politických a ekonomických faktorů rovněž rozrůzněné pohledy na žádoucí postavení Slovinska v rámci SFRJ. Zastánci vyšší míry decentralisace byli zároveň stoupenci demokratisace politického života, naopak příznivci stávajícího stavu preferovali silnější vazby Slovinska na Jugoslávii. Tato konfliktní linie začala hrát ve slovinské společnosti a následně i politickém životě roli už od konce 80. let a dominovala ve své rudimentární podobě do prvních svobodných voleb. Jako hlavní politické síly, ztělesňující obě strany této konfliktní linie, proti sobě stály ZKS a strany pozdější koalice DEMOS. Už v období před volbami 1990 ale začala být tato konfliktní linie narušována. Vzhledem k rychlosti a relativní úspěšnosti transformace komunistických formací⁴⁸ byla tato iniciační konfliktní linie „přetavena“ do nových podob. Zásadním bylo pro formování dalších konfliktních linií období let 1991 a 1992, kdy jednak dozrál proces transformace komunistické strany a zejména došlo k rozpadu koalice DEMOS poté, co se zjistilo, že existují některé fundamentální otázky, na které nemají všechny relevantní nekomunistické strany shodný názor.

Spolu s Frane Adamem lze konstatovat, že v období mezi volbami 1992 a 1996 dominovaly slovinskému politickému životu tři základní konfliktní linie transformace.⁴⁹ Velmi silně bylo v tomto období manifestováno zejména **cleavage**, které proti sobě staví „moderní“ (**urbánní**) hodnoty a kulturní vzorce a „tradiční“ (**rustálně katolické**) postoje. Tato konfliktní linie není zcela kompatibilní s rokkaniánskou linií město-venkov, neboť kombinuje jednak toto teritoriální rozštěpení, ale rovněž (a lze říci, že v rovině stranického soupeření především) hodnotově fundovaný spor o otázky postavení církve v politickém a společenském životě, kultury a školství a podobně. Právě tato konfliktní linie rozdělila koalici DEMOS. Iniciační konflikt transformace přetrvával v umírněnější podobě jako konfliktní linie „staré“ kontra „nové“ elity. Je nutno podotknout, že ve Slovinsku existuje poměrně široká míra konsensu mezi starou a novou elitou a pouze některé strany mají snahu o institucionální a personální vyrovnání s minulostí. To je také důvod, proč antikomunistická rétorika nebyla tak silným prostředkem volební mobilisace jako v jiných „postkomunistických“ zemích a proč se v Drnovškové vládě po volbách 1992 mohly setkat ty strany, které se v ní setkaly. Rozdělení slovinských politických stran na základě tohoto **cleavage** má následující podobu.⁵⁰ Na straně starých elit stály LDS, ZLSD, DeSUS, DSS, ZS, kdežto SLS, SKD, SDS, SNS upřednostňovaly spíše nové elity. Konečně poslední konfliktní linie tohoto období se týkala ekonomického rozměru transformace a rozdělovala „vítěze“ a „poražené“. Opět nelze vidět toto **cleavage** jako totožné s klasickým třídním konfliktem, neboť v něm nejde pouze o postavení v rámci ekonomických vztahů a o sociální stratifikaci společnosti, ale rozděluje skupiny populace ochotné nést náklady a rizika transformace s perspektivou zlepšení své situace a ty skupiny populace, které preferují jistoty a mají ze změn obavy a tyto postoje se nemusí nutně krýt s momentálním společenským postavením. Proto také není tato konfliktní linie plně ztotožnitelná s pravolevým členěním. Postavení politických stran v období 1992-1996 podle první a třetí konfliktní linie transformace je následující. Strany „vítězů“, zastávající moderní hodnoty byly LDS, DSS, ZS, strany „vítězů“ preferující spíše tradiční hodnoty pak SLS a SKD. Většina stran „poražených“ (s výjimkou SNS) preferovala moderní hodnoty: SDS, ZLSD, DeSUS.

Od druhé poloviny 90. let dochází ve Slovinsku k dalšímu zpřehlednění situace. Hodnotová **konfliktní linie mezi (spíše) urbánně – sekulárním a (spíše) rustálně – katolickým pohledem** přetrvává i nadále, její intenzita se však postupně poněkud vyčerpává. Navíc byla do této

konfliktní linie inkorporována fakticky konfliktní linie „staré“ kontra „nové“ elity. Zatímco urbánně – sekulární strany mají smířlivý postoj k zástupcům „staré“ elity, je postoj rurálně – katolických stran odmítavý. Tento vývoj se projevil zejména určitým posunem postavení SDS, kterou je v této specifické souvislosti možno označit jako levicovou stranu, která kombinuje urbánní kulturní hodnoty s odporem vůči „starým“ elitám a oceněním pozitivního vlivu katolické církve a je tedy v tomto smyslu přítomna v obou částech této konfliktní linie.⁵¹ Konfliktní linie mezi „vítězi“ a „poraženými“ se transformovala do **socioekonomického cleavage transformace** tak, jak jsme jej nadefinovali výše. Hierarchie obou slovinských *cleavages* je následující. Jako rozhodující je třeba vnímat socioekonomickou konfliktní linii, která hraje stále důležitější roli v politickém životě i voličských opcích a vazbách. Hodnotový konflikt je pouze sekundárním.

Základní konfliktní linie v současném Slovinsku

	Pravice		Levice
Urbánně - sekulární		LDS	(SDS), DeSUS, ZLSD
Rurálně - katolické	SNS, SKD	SLS	(SDS)

Právě **Polsko** se svým dosti komplikovaným vývojem stranického systému a častými proměnami jeho článků je příkladem jevu, k jehož pochopení může teorie konfliktních linií transformace přispět. Tzv. kontraktové volby v roce 1989 daly uplatnění především **iniciační konfliktní linii transformace mezi komunistickou stranou (PZPR) a masovým celospolečenským hnutím**, kterým byla v polském případě Solidarita. Prakticky v okamžiku voleb byl už ale nastartován proces rapidní fragmentace a ideové diferenciacie polského stranického spektra, který se týkal jak postkomunistického proudu a blokových stran, tak hnutí Solidarita. Navíc začaly vznikat nové strany, které neměly oporu ani v jednom z těchto proudů. I v této fázi se ještě nejsilněji uplatnila konfliktní linie, která proti sobě postavila tzv. **postsolidaritní strany** (PC, UD, UP) a **strany postkomunistické** (zejména SdRP – základ bloku SLD). Vedle této osy působily ale i další silné konfliktní linie. V rámci regionu střední Evropy byla polská **konfliktní linie město-venkov** netradičně silná, což bylo dáno početným rolnickým stavem v Polsku. Na této linii se vymezovaly agrární strany (PSL). Jako důležitá vedlejší konfliktní linie působilo v tomto období i dělení uvnitř pravice, kde se **podle míry akcentace křesťanských a národních programových prvků** vymezovaly strany křesťansko národní (ZChN), křesťansko demokratické (PChD) a konečně strany liberálně konservativní (PK, UPR). Jako alternativní disidentská síla se vůči Solidaritě vymezoval okruh skupin vzešlých z KPN.⁵² Tato složitá struktura konfliktních linií byla úspěšně reprodukována i díky presidentským volbám v roce 1990. V období od těchto voleb do parlamentních voleb 1991 došlo ale evidentně k oslabení dominance iniciační konfliktní linie přeměnou rozhodující části PZPR v jádro SLD a dále rozštěpením (názorovým, ale především personálním) Solidarity. Volební mechanismus pro volby 1991 znamenal, že byla ve značně míře komplikovaná struktura konfliktních linií přenesena i do složení polského parlamentu. Zároveň ale vykristalisovalo několik skupin, které byly zřetelně silnější než ostatní (UD, SLD, KPN, PSL, ZChN, PC, KLD, Solidarita)⁵³ a v interakčních polích mezi nimi se začala rýsovat inovovaná hierarchie nejdůležitějších konfliktních linií transformace. Zajímavým

rysem polských parlamentních voleb 1991 přitom bylo, že ani tyto volby „nebyly o tom, zda a jak dalece aplikovat trh“.⁵⁴

Mezi volbami 1991 a 1993 došlo k další diferenciaci vládnoucího postsolidaritního bloku. Pro další vývoj konfliktních linií transformace bylo velmi důležité, že konflikt se odehrával na bázi sporu o program ekonomických reforem a díky tomu poněkud vzrostl význam do té doby stále marginální **socioekonomické konfliktní linie transformace**.⁵⁵

Volby 1993 díky nově přijatému systému vstupních klausulí znamenaly výraznou redukci relevantních stran. Pro naše téma je podstatné, že zabránily inkorporaci některých konfliktních linií (respektive jejich zástupců) do parlamentní struktury. To platí zejména o stranách pravice a středu. Neznamenalo to ovšem, že by se konfliktní linie, které vnitřně dělily pravici, do budoucna měly zcela vytratit z polské politiky.⁵⁶ Spíše lze hovořit o tom, že se tato konfliktní linie dotvořila do podoby **nacionalistické konfliktní linie transformace**, generované sporem o žádoucí podobu státu mezi zastánci primárně národně a katolicky definovaného Polska a stoupenci sekulárně universalistické představy. Ve směru od největších zastánců katolického národního státu k druhému pólu bychom mohli seřadit hlavní strany takto: ZChN – KPN – PC – Solidarita – PSL – UPR – UP – SLD – UD (od roku 1994 UW). Nově vytvořená konstelace formátu omezeného multipartismu znamenala, že i v Polsku pokračoval proces postupného růstu vlivu **socioekonomické konfliktní linie transformace**, kde na levici stál UP a SLD, v oblasti levého středu PSL a směrem napravo UD/UW a z neparlamentních stran PC, KPN, ZChN a ještě více napravo UPR. Skutečnost, že přes časté střídání osoby předsedy vlády fungovala po celé čtyři roky koalice SLD – PSL, umožnila další konsolidaci této konfliktní linie, neboť v jistém slova smyslu donutila strany pravého středu a pravice ke spolupráci. Dosti výrazná zůstávala díky PSL i **konfliktní linie město-venkov**. Důležitost **konfliktní linie vymezující postsolidaritní a jiné strany** naopak slábla a to přes skutečnost, že v této fázi byla ještě levice rozdělena mezi SLD a postsolidaritní UP.⁵⁷ Zajímavým jevem této fáze vývoje konfliktních linií v Polsku byla skutečnost, že mezi významem socioekonomické konfliktní linie transformace a nacionalistické konfliktní linie transformace panovala do značné míry rovnováha, nebylo možno jednoznačně stanovit, která z nich je důležitější.

Vývoj v letech 1996–1997 vytvořil prostor pro další možný růst vlivu obou hlavních konfliktních linií na úkor ostatních. Jednak došlo vznikem AWS ke koncentraci křesťanskodemokratické, katolicko národní a postsolidaritní pravice, jednak byla na počátku roku 1996 vytvořena strana ROP, která navázala na působení radikální nacionalistické pravice. Tito dva aktéři přitom zcela ovládli prostor spíše katolické a národní pravice a pravého středu.⁵⁸ Volební kampaň poté byla kombinací socioekonomické tematiky a dalších témat, zejména tematiky spjaté s katolickou církví, respektive jejím veřejným a politickým působením.⁵⁹ Hlavní osou kampaně byl spor SLD a AWS.⁶⁰ Výsledek voleb naznačil pokračování dosavadních trendů. Jednoznačně nejsilnější konfliktní linie jsou i nadále **socioekonomická a nacionalistická**. Význam ostatních konfliktních linií (**město-venkov**,⁶¹ **konfliktní linie původu stran**) je jednoznačně vedlejší. I v tomto období přetrvává v Polsku rovnováha mezi nacionalistickou a socioekonomickou konfliktní linie transformace, přičemž některé okolnosti, které hovoří pro posílení vlivu socioekonomického dělení (další konsolidace levice – SLD jakožto hegemon levicové scény a následné sloučení bloku SLD do jedné strany) jsou vyváženy jinými momenty (zejména zde máme na mysli strukturu a rétoriku AWS). Polsko je tak v tomto smyslu mezním případem, v němž obě hlavní konfliktní linie transformace mají stejnou důležitost.⁶²

Základní konfliktní linie v současném Polsku

	Pravice			Levice
Universálně - sekulární	UW			SLD
		AWS		
Národně - katolické		ROP	PSL	

Také pro první fázi transformace v Chorvatsku⁶³ (1989-1990) je možno tvrdit, že všechny potenciální konfliktní linie se dají zahrnout do základního *cleavage* **komunistický režim kontra demokratisace**. Na takto vymezeném kontinuu lze bez problémů seřadit všechny tehdejší relevantní subjekty: SKH/SDP – SDS – KNS – HSS – HDZ – HSP.

Volby 1990 přispěly k završení „gründerské“ fáze vývoje stranického systému a poněkud diversifikovaly i důležité konfliktní linie. Jednak to byla **konfliktní linie mezi Srby a většinovým národem**, která se už na jaře 1991 vyostřila do podoby ozbrojené konfrontace a vedla na jedné straně k nacionalistické radikalizaci značné části chorvatské společnosti i politické elity, na straně druhé pak k rozchodu srbské reprezentace s myšlenkou setrvání v chorvatském státu. **Konflikt o povahu režimu** byl v tomto období transformován. Po volbách 1992 zůstal tento konflikt nadále nejsilnějším a určujícím podobu politické soutěže, ale jeho povaha se změnila, neboť režim již byl představován HDZ. Demokratickou kritiku režimu pak prováděly strany jako HSLS, HNS, SDP a regionální strany, naopak nacionalistickou kritiku HDZ subjekty kolem HSP. V průběhu tohoto období (a zejména po roce 1993) vykristalisovala postupně ještě jedna důležitá konfliktní linie **centralisace-regionalisace**, na níž proti sobě stály HDZ a regionální a etnické strany.

Období podmíněného upevnění hegemonie HDZ po volbách 1995 znamenalo další transformaci hlavních *cleavages*. Nejméně významná je klasická **socioekonomická konfliktní linie transformace**. Platí navíc, že některé regionální a nacionalistické formace nezaujímají na této ose zřetelné postavení. Jako strany pravého středu lze označit HDZ, HKDU, HSS a většinu regionálních stran, levý střed představují HNS, HSLS a LS a levice je ztělesněna zejména SDP.

Určující jsou zbývající *cleavages*. **Konfliktní linie modernisace-tradicionalismus**, ale zejména chorvatská varianta nacionalistické konfliktní linie transformace – **konfliktní linie občanská společnost – nacionalismus**. Ta se vyvinula z předchozího období a spojuje prvky sporu o povahu režimu a regionálně-centralistického konfliktu.

Základní konfliktní linie v současném Chorvatsku

	Nacio- nalismus			Občanská společnost
Tradicionalismus		HSP		
		HDZ	HSS	
	SDSS	SNS	SDP, HKDU	HSLS, LS
Modernisace			HNS	IDS a některé další regionální strany

Slovensko je zemí, ve které **iniciační konflikt mezi komunistickou stranou a opozičním hnutím (VPN)** dominoval poměrně krátkou dobu, neboť byl záhy vystřídán silnou **nacionalistickou konfliktní linií transformace**, která je v různých obměnách („napájena“ z různých zdrojů) dominantní konfliktní linií na Slovensku až do současnosti. Prvním symptomem tohoto vývoje byla bezesporu „pomlčková válka“ na jaře 1990. Volby 1990 sice ještě vyhrála VPN, ale vlivné zastoupení získaly i strany, které se profilyovaly primárně na nacionalistické konfliktní linii vyvolané sporem o žádoucí podobu postavení Slovenska v rámci ČSFR.⁶⁴ Rozvolnění vztahů mezi ČR a Slovenskem přitom nepožadovala pouze SNS, ale také KDH a postupně se v tomto směru začaly profilovat i některé sektory VPN.⁶⁵ Jednoznačné posílení důležitosti nacionalistické konfliktní linie transformace znamenalo rozštěpení VPN v dubnu 1991 na autonomistické HZDS a zbytkovou federalistickou VPN (později ODÚ). Volby 1992 a následný rozpad ČSFR znamenaly završení první etapy dominance **nacionalistické konfliktní linie transformace**. Kolem voleb 1992 bylo možno stanovit rozložení slovenských politických stran na této škále zhruba takto: SNS – HZDS – KDH – SDE – ODÚ – maďarské strany. Ostatní konfliktní linie (**socioekonomická, církev-stát, město-venkov**), které bylo možno ve slovenské politické realitě vypořádat, hrály v této fázi jednoznačně subalterní úlohu a teprve vznik samostatného státu mohl podnítit proces zvětšování jejich vlivu na utváření politické reality.

Vývoj ale potvrdil dominanci a adaptabilitu nacionalistické konfliktní linie. Tato konfliktní linie sice přišla o původní zdroj svého vlivu, ale velmi rychle se transformovala: novým zdrojem síly nacionalistické konfliktní linie byl nadále spor o žádoucí podobu a hodnoty spjaté se Slovenskou republikou, který byl navíc permanentně posilován přítomností početné maďarské národnostní menšiny na jižním Slovensku, respektive existencí relevantní stranicko politické reprezentace této menšiny. Ostatní konfliktní linie zůstávaly i nadále tlumeny a to i díky vlivu, který mělo HZDS až do jara 1994. Krátké následující období Moravčíkova kabinetu neznamenovalo v tomto smyslu zvrát, ale spíše jakési přípravné kolo pro další fázi zápasu kolem dominující linie. Volby 1994 znamenaly potvrzení naznačené tendence, ale přece jen bylo možno pozorovat určitou (dočasnou) valorisaci dalších konfliktních linií. Šlo o **socioekonomickou konfliktní linii transformace**, která se projevila jednak střetem SV (tedy zejména SDE) a ZRS o levicové voliče a dále kandidováním DS, a **konfliktní linii církev-stát**, na níž se již „naplno“ profilyovalo KDH.

Chování vládní koalice HZDS – SNS – ZRS, respektive politické spory a praktiky tímto chováním vyvolané,⁶⁶ ale pouze dále stabilisovaly **dominanci nacionalistické konfliktní linie**. Tomu napomáhal rozdílný pohled koalice a opozice na téměř všechna zásadní politická témata a rovněž skutečnost, že politický styl (a postupem času i režim) začal být personifikován v osobě Vladimíra Mečiara. Další zostření sporů v letech 1996-1997 proměnilo určitým způsobem i charakter nacionalistické konfliktní linie. V jejím základě sice stále přetrvával fundamentální spor o tom, jakým způsobem by Slovensko mělo jako stát fungovat, ale konkrétní politické konstelace a kroky generované touto konfliktní linií stále více podléhaly momentálnímu mocenskému tlaku, což do jisté míry rozvolňovalo postavení některých subjektů na této linii. Základním dokladem určité „ztráty logiky“ pod tlakem mocenských okolností je pak vznik SDK. Jestliže existenci Modré koalice (DS, DÚ a KDH) je možno ještě chápat jako pokus o vytvoření bloku, jehož strany jsou umístěny blízko sebe jak na nacionalistické, tak na socioekonomické konfliktní linii, pak rozšíření této koalice o SDSS a SZS, čímž vznikla SDK (1997), je jedno-

značně nutno interpretovat jako další (mocenskými okolnostmi dané) posílení hlavní nacionalistické konfliktní linie, čehož průvodním jevem byla opětovná marginalisace konfliktních linií ostatních.⁶⁷ Vznik SOP znamenal rovněž potvrzení této struktury konfliktních linií. SOP totiž představovala programově velmi chudě vybavenou stranu, která ale mohla těžit z přihlášení se ke středové pozici na hlavní konfliktní linii mezi vládou a opozicí. To, že několik populárních osobností a toto deklarované postavení (které se ale postupně pod tlakem silné polarisace⁶⁸ slovenského politického života změnilo v jasnou podporu opozici) stačilo ke vstupu do parlamentu, svědčí o **hluboké dominanci „slovenské varianty“ nacionalistické konfliktní linie**, která si udržela základní roli i po volbách 1998. Ve slovenském případě ale máme co do činění s nejkomplicovanější nacionalistickou konfliktní linií transformace v celé střední Evropě, proto je třeba tuto konfliktní linii ještě dále analyzovat. Opřeme-li se o rozbor Lubomíra Kopečka,⁶⁹ zjistíme, že tuto konfliktní linii lze rozčlenit na několik komponentů. Tradičně velmi silným zdrojem je etnický konflikt mezi slovenskou a maďarskou populací. Tento konflikt ale byl ale v současnosti zastíněn⁷⁰ v jistém slova smyslu esenciálním konfliktem o podobu slovenského politického režimu (který má výrazné personalisované rysy dané osobou Vladimíra Mečiara), který v sobě fakticky etnickou konfliktní linii integroval a navíc překryl i konfliktní linii město-venkov a dokonce obsahuje i určité specifické momenty, které jsou jinak vlastní spíše socioekonomické konfliktní linii transformace. Jako dvě krajní pozice na pomyslném kontinuu kolem nacionalistické konfliktní linie transformace tedy ve slovenském případě označíme národně uzavřený a universalisticko-pluralitní postoj.

Základní konfliktní linie na Slovensku⁷¹

Národně uzavřený postoj					Universalisticko-pluralitní postoj
SNS	HZDS	SDE	SOP	SDK	SMK

5. Závěr

Analýza středoevropských zemí v procesu transformace na základě modelu hlavních konfliktních linií transformace ukázala, že i v rámci této skupiny států existuje značná diference co do struktury dominantních konfliktních linií. Zatímco Česká republika a v podstatě i Maďarsko a Slovinsko vykazují jednoznačně jako hlavní konfliktní linii transformace linii socioekonomickou, v Chorvatsku a na Slovensku dominuje v různých podobách nacionalistická konfliktní linie transformace. Polsko představuje jakýsi mezní případ, v němž jsou obě tyto konfliktní linie v rovnováze. Tato analýza potvrzuje rovněž další předpoklad zde presentovaného modelu konfliktních linií transformace. V těch středoevropských zemích, kde dominuje socioekonomická konfliktní linie transformace, je patrná daleko větší míra konsolidace stranického systému, než v zemích smíšených (Polsko) či dokonce vedených nacionalistickou konfliktní linií transformace.

6. Použité zkratky názvů stran

Česká republika:

ČSSD – Česká strana sociálně demokratická, HSD-SMS – Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko, KDS – Křesťansko-demokratická strana, KDU – Křesťanská demokratická unie, KDU-ČSL – Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová, KSČ – Komunistická strana Československa, KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy, LSU – Liberálně sociální unie, ODA – Občanská demokratická aliance, ODS – Občanská demokratická strana, OF – Občanské fórum, OH – Občanské hnutí, SPR-RSČ – Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa, US – Unie svobody.

Chorvatsko:

HDZ – Chorvatské demokratické společenství, HKDU – Chorvatská křesťansko demokratická unie, HNS – Chorvatská národní strana, HSP – Chorvatská strana práva, HSLS – Chorvatská sociálně liberální strana, HSS – Chorvatská selská strana, IDS – Istrijské demokratické shromáždění, KNS – Koalice národního dorozumění, LS – Liberální strana, SDP – Sociálně demokratická strana Chorvatska, SDSS – Nezávislá demokratická srbská strana, SKH/SDP – Svaz komunistů Chorvatska/Strana demokratických změn, SNS – Srbská národní strana.

Maďarsko:

Fidesz (-MPP) – Svaz mladých demokratů (- Maďarská občanská strana), FKGP – Nezávislá maloroľnícká strana, KDNP – Křesťansko demokratická strana lidová, MDF – Maďarské demokratické fórum, MIÉP – Strana maďarské spravedlnosti a života, MSzMP – Maďarská socialistická dělnická strana, MSzP – Maďarská socialistická strana, SzDSz – Svaz svobodných demokratů.

Polsko:

AWS – Volební akce Solidarity, KLD – Liberálně demokratický kongres, KPN – Konfederace nezávislého Polska, PC – Dohoda středu, PChD – Strana křesťanských demokratů, PK – Konservativní strana, PSL – Polská lidová strana, PZPR – Polská sjednocená dělnická strana, ROP – Hnutí obnovy Polska, SdRP – Sociální demokracie Polské republiky, SLD – Svaz demokratické levice, UD – Demokratická unie, UP – Unie práce, UPR – Unie reálné politiky, UW – Unie svobody, ZChN – Křesťansko národní sjednocení.

Slovensko:

DS – Demokratická strana, DÚ – Demokratická unie, HZDS – Hnutí za demokratické Slovensko, KDĽ – Křesťansko demokratické hnutí, KSS – Komunistická strana Slovenska, ODÚ – Občanská demokratická unie, SDK – Slovenská demokratická koalice, SDE – Strana demokratické levice, SDSS – Sociálně demokratická strana Slovenska, SMK – Strana maďarské koalice, SNS – Slovenská národní strana, SOP – Strana občanského porozumění, SV – Společná volba, SZS – Strana zelených na Slovensku, VPN – Veřejnost proti násilí, ZRS – Sdružení dělníků Slovenska.

Slovinsko:

DEMOS – Demokratická opozice Slovinska, DeSUS – Demokratická strana důchodců Slovinska, DSS – Demokratická strana Slovinska, LDS – Liberálně demokratická strana/Liberální

demokraté Slovinska, SKD – Slovinští křesťanští demokraté, SDS – Sociálně demokratická strana Slovinska, SLS – Slovinská lidová strana, SNS – Slovinská národní strana, SSS – Slovinská socialistická strana, ZKS (SDP) – Svaz komunistů Slovinska (Strana demokratických změn), ZLSD – Sjednocená kandidátka sociálních demokratů, ZS – Zelení Slovinska.

Poznámky:

- *) Tato studie rozpracovává úvahy a hypotézy, které autor presentoval ve své diplomové práci: HLOUŠEK, V.: *Stranické systémy Chorvatska a Slovinska*. Diplomová práce (vedoucí M. Strmiska). Brno 2000.
1. Pojem „*cleavage*“ se do češtiny překládá různě. Vedle zde preferovaného termínu „konfliktní linie“ se můžeme setkat i s termíny „štěpení“, „rozštěpení“, „rozpor“ či „dělicí linie“. Používání pojmu „konfliktní linie“ se nám nicméně jeví v kontextu stranicko – politických výzkumů jako nejperspektivnější. Důvodem je, že zatímco ostatní české ekvivalenty zdůrazňují spíše skutečnost rozčleněné společnosti, klade pojem „konfliktní linie“ důraz na konflikt, na dynamickou stránku jevu, která je právě důležitá vzhledem k vytváření a profilaci politických stran na styčných plochách segmentů politické obce v jednotlivých *cleavages*.
  2. Srov. například NOVÁK, M.: *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha 1997, s. 39-41. Srov. rovněž KLÍMA, M.: *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha 1998, zejména s. 66-69.
  3. Srov. WALLER, M.: *Party inheritances and party identities*. In: Pridham, G.; Lewis, P. (eds.): *Stabilising fragile democracies. Comparing new party systems in Southern and Eastern Europe*. London, New York 1996, s. 29-32.
  4. Spíše než o detailní analýzu zde půjde o zachycení hlavních trendů.
  5. ROSKIN, M. G.: *The Emerging Party Systems Of Central And Eastern Europe*. In: *Democracy In The 1990s (= Global Issues In Transition 6/1994)*, s. 63.
  6. NOVÁK, M.: *Utváření stranického systému v českých zemích. Analýza dosavadních trendů a výhledy do budoucna*. Politologický časopis 2/1999, s. 135-136.
  7. Přestože je možno tvrdit, že nikde s výjimkou českých zemí se tyto *cleavages* nestihly plně promítnout do odpovídajících stranických struktur. To bylo ale na druhou stranu způsobeno i vratkostí a krátkým trváním režimů parlamentní demokracie v těchto státech (Polsko, Maďarsko, Království SHS/Jugoslávie).
  8. Jak ale správně upozorňuje Michael Waller, i ve státech jako Polsko, Maďarsko či Československo hrály problémy definice politické jednotky, v níž tyto státy budovaly po první světové válce nový politický řád, minimálně srovnatelně důležitou roli jako problematika socioekonomická. To ale také znamená, že teritoriální konfliktní linie hrály důležitou roli už ve vývoji, který vzniku těchto států předcházela. WALLER, c. d., s. 27.
  9. HERBUT, R.: *Systemy partyjne krajów Europy Centralnej i Wschodniej oraz wzorce rywalizacji politycznej*. In: Antoszewski, A.; Herbut, R. (red.): *Demokracje Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie porównawczej*. Wrocław 1998, s. 132-133.
  10. Zajímavý důvod pro to, aby se politologie zkoumající „postkomunistické“ stranické systémy věnovala podrobně zkoumání *cleavages*, uvádí Klaus von Beyme. Tvrdí, že zkoumání konfliktních linií je přínosnější, než například výzkum sociálně – psychologických stranických identifikací, neboť ty se jednak nestačily dostatečně rozvinout, jednak k tomuto zkoumání chybí potřebná empirická data. BEYME, K. von: *Systemwechsel in Osteuropa*. Frankfurt am Main 1994, s. 286.
  11. Rozmanitost potenciálních konfliktních linií na počátku transformace středoevropských zemí, jejich nestabilitu a nízkou míru srovnatelnosti s klasickými západoevropskými vzorci popsal velmi přesně už v roce 1990 Timothy Garton Ash: „Nová politická dělení se už zřetelně rysují. Ale jak je popsat? Západní pozorovatelé sahají po jednoduchých a srozumitelných dvojicích protikladů..., které sloužily

k pochopení (a někdy nepochopení) v minulosti. Polští, maďarští, čeští a slovenští tvůrci a analytici vám přeochotně nabídnou nové jasné dvojice protikladů...Bohužel nabízejí ne jednu nebo dvě dvojice, ale deset nebo dvacet.“ ASH, T. G.: *Východní Evropa: Après le déluge, nous*. Střední Evropa 16/1990, s. 40.

12. ÁGH, A.: *The Politics of Central Europe*. London, Thousand Oaks, New Delhi 1998, s. 115-117.
13. Tamtéž, s. 117-119.
14. Signifikantní je to třeba na příkladu České republiky. Ágh oprávněně uvádí jako novou stranu ODS. Jako staré strany uvádí ČSSD a ČSL. To sice platí, zároveň však platí, že rovněž KSČ(M) disponuje nepřetržitou kontinuitou už od první republiky. Tím pádem proti sobě můžeme klidně postavit dvojici ODS kontra KSČM nejen v první, ale i druhé Ághově konfliktní linii.
15. ÁGH, c. d., s. 118. Důvody, kvůli kterým nedošlo v případě „postkomunistických“ zemí v oblasti politických stran k příliš velké míře kontinuity s předchozími fázemi demokratisace, vysvětluje přesvědčivě z rokkaniánské perspektivy Maurizio Cotta: COTTA, M.: *Building New Party Systems After Dictatorship. The East European Cases in a Comparative Perspective*. Working Paper 1992, University of Siena, 1992.
16. ÁGH, c. d., s. 119-120.
17. BEYME (1994), c. d., s. 285.
18. Tamtéž, s. 287-291, srov. i s. 292-297 a s. 300.
19. COTTA (1992), c. d.
20. COTTA, M.: *Structuring the new party systems after the dictatorship. Coalitions, alliances, fusions and splits during the transition and post-transition stages*. In: Pridham, G.; Lewis, P. (eds.): *Stabilising fragile democracies. Comparing new party systems in Southern and Eastern Europe*. London, New York 1996, s. 81.
21. Tamtéž, s. 86 a 96.
22. Herbut při své analýze konfliktních linií vychází z posouzení situace v Polsku, Maďarsku a Československu, respektive v České republice a na Slovensku.
23. HERBUT, c. d., s. 135-152.
24. MÁRKUS, G. G.: *Politische Konfliktlinien und Legitimation in Ostmitteleuropa*. Osteuropa 12/1993, s. 1174-1175. K bližší charakteristice konfliktní linie tradicionalisté kontra prozápadně orientovaní srov. tamtéž, s. 1177-1178.
25. Srov. KLÍMA, c. d., s. 101-106.
26. Maurizio Cotta tvrdí, že socioekonomický konflikt bude mít ve střední a jihovýchodní Evropě poněkud jinou podobu, než na Západě. Vzhledem k tomu, že vzniknul z pokusu o odstranění státní kontroly nad ekonomikou ve směru vytváření decentralisované tržní ekonomiky, nepostaví tento proces proti sobě klasickou buržoasií a dělnickou třídou, ale spíše veřejný sektor proti soukromému a skupiny populace, které preferují jistotu proti takovým skupinám, které jsou ochotny riskovat. COTTA (1992), c. d.
27. Snad nejzřetelněji se to projevilo ve střední Evropě v Maďarsku a Polsku, ale tyto fenomény bylo možno pozorovat i v ostatních zemích regionu.
28. Zajímavým argumentačním materiálem, který tyto úvahy doplňuje, přestože jeho primární záměr je jiný, je výzkum koaličních preferencí politických stran provedený pod dohledem Herberta Kitschelta na jaře 1994 v Bulharsku, České republice, Maďarsku a Polsku. Tento výzkum naznačil, že ekonomické problémy mají v této fázi menší vliv na sestavování koalic, než problémy jiné. Viz TÓKA, G.: *Koaliční preference ve střední a východní Evropě*. Politologická revue 2/1996, s. 71-86.
29. KLÍMA, c. d., s. 70-71. Srov. BARŠA, P.; STRMISKA, M.: *Národní stát a etnický konflikt. Politologická perspektiva*. Brno 1999, zejména s. 178-180.
30. Srov. SHAFIR, M.: *Radical Politics In Post Communist East Central Europe. Part I: 'Reds', 'Pinks', 'Blacks', and 'Blues'*. RFE/RL East Central European Perspective 1/1999 (<http://www.rferl.org/cepreport/1999/11/01-031199.html>).
31. Mnohde (bývalá Jugoslávie, některé oblasti někdejšího SSSR) dokonce přerostla tato konfliktní linie hranici politiky a stala se roznětkou vojenských konfliktů.

32. Srov. BARŠA, STRMISKA, c. d., s. 100-103.
33. Pojem „občanská společnost“ bohužel dnes v současné české politice a žurnalistice stále častěji slouží jako určitá forma ideologické konfrontace. Na tomto místě je proto nutno zdůraznit, že pojem „občanská společnost“ je v kontextu tohoto článku nutno chápat zcela neideologicky, nikoli jako nějakou variaci na „nepolitickou politiku“, ale jako „pouhou“ deskripci takového uspořádání vztahů mezi státem a jedincem, které umožňuje jedinci značnou míru osobní autonomie jednání a navíc dovoluje vytvářet spontánně zprostředkující sdružení (a jejich sítě) mezi občany navzájem a občany a státem. K takovému pojetí občanské společnosti srov. např. NOVAK, M.: *Duch demokratického kapitalismu*. Praha 1992 a zejména NOVAK, M.: *Zprostředkující struktury: jedinec a komunita v Americe*. In: Ježek, T. (ed.): *Liberální ekonomie. Kořeny euroamerické civilizace*. Praha 1993, s. 179-194.
34. Stranický aparát a organizace hlavní nacionalistické strany je vázán (více, než je tomu obvyklé) zpravidla na osobu silného charismatického vůdce. Mnohdy je navíc propojen stranický život se státním aparátem a ekonomickou sférou. Přes nárokovanou podporu širokých vrstev obyvatelstva a občasných spektakulárních demonstrací této podpory nemá vedení strany skutečný zájem o občany, kteří usilují o skutečnou participaci. S tím se pojí i skutečnost, že význam stranického vedení na úkor členské základny je ještě vyšší, než je tomu v době stran kartelu zvykem.
35. Stranické systémy českých zemí a Slovenska se už od počátku svého vývoje na přelomu let 1989 a 1990 vyvíjely *de facto* nezávisle na sobě a jako takové je zde budeme i nezávisle posuzovat.
36. Záměrně zde ponecháváme stranou období mezi lety 1945-1948, které podle našeho soudu ve sféře politického systému nedosahovalo kvalit první republiky (zákaz některých politických stran, koncentrace stranického spektra do značně svazujícího rámce Národní fronty) a navíc neumožňovalo zcela hladkou reprodukci konfliktních linií meziválečné doby, respektive je určitým způsobem uměle deformovalo, a to zejména ve smyslu likvidace přirozených nositelů těchto linií. Zřetelným příkladem je zákaz obnovy agrární strany, jejíž pozici postupně (zejména od roku 1947) v některých sektorech venkovské populace přebírala KSČ. Zároveň se ale domníváme, že není možno označit ani období první republiky za *první* fázi demokratisace, neboť ta je zřetelně výsledovatelná už na sklonku habsburské monarchie (a to přinejmenším od zavedení všeobecného volebního práva pro muže roku 1907).
37. Politické subjekty tohoto typu vycházely z pocitů, které byly na počátku 90. let vlastní značné části moravské veřejnosti. Tyto pocity se opíraly o přesvědčení o periferním postavení Moravy a Slezska v rámci politického systému České republiky. Na základě tohoto přesvědčení, které se opíralo o dosti široce manifestované postoje značné části moravské i slezské veřejnosti (zejména deklarace moravské a slezské národnosti při sčítání lidu 1991) požadovaly tyto strany zemské uspořádání státu, což by valorisovalo postavení Moravy a Slezska.
38. Tato konfliktní linie si však díky politice KDU-ČSL podržela určitý význam až do současnosti, přestože od poloviny 90. let se KDU-ČSL vymezuje spíše svým postavením na pravolevé ose, vytvořené kolem socioekonomické konfliktní linie transformace, a křesťanskou tematiku akcentuje méně soustavně, než tomu bylo v minulosti.
39. Jestliže ještě v roce 1991 byla pozice jejich nositelů – moravistických subjektů – relativně stabilní, ve volbách 1992 už HSD-SMS nedosáhlo příliš vysokou voličskou podporu a ta se v průběhu roku 1992 navíc stále zmenšovala. Snaha moravistických subjektů řešit tuto ztrátu částečným přesunem své identity do politického středu byla provázána jejich štěpením. Navíc se ukázalo, že jednoznačně středově deklarované strany nemají v českém stranickém systému perspektivu a volby 1996 tyto subjekty zcela marginalisovaly.
40. Nacionalistická konfliktní linie transformace se v České republice projevila v období vyjednávání a podpisu česko-německé deklarace (1997) v rétorice SPR-RSČ a KSČM, ale nelze říci, že by šlo o trvalejší rys. Naopak je možno tvrdit, že v současné době neexistuje relevantní politická strana, která by se profilovala na nacionalistické konfliktní linii. Srov. PŠEJA, P.: *Nacionalistické strany v České republice*. In: Dančák, B.; Fiala, P. (eds.): *Nacionalistické politické strany v Evropě*. Brno 1999, s. 73-79.
41. Tato konfliktní linie je přitom rozhodující nejen v oblasti stranické soutěže, ale stále více se etabloje i v oblasti voličských identifikací. Srov. VLACHOVÁ, K.: *Náborová krystalizace a levicové posuny*. In: Večerník, J. (ed.): *Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998*. Praha 1998, s. 247-268.
42. K iniciační fázi maďarské politické transformace srov. IRMANOVÁ, E.: *Kádárismus – vznik a pád jedné iluze*. Praha 1998, zejména s. 149-177.
43. Nacionalistická konfliktní linie transformace byla v maďarském případě generována jednak z představy části stranického spektra o žádoucí podobě státu jakožto primárně národního státu Maďarů, jednak působila velmi silně citlivá otázka početných zahraničních maďarských diaspor a rovněž historické resentimenty, které vnímaly dějiny 20. století (od Trianonu) jako dějiny minorisace rozlohy, síly a vlivu Maďarska ve střední Evropě. Srov. MÁRKUS, c. d., s. 1175-1178.
44. MSZP přitom hrála roli levicové strany, SzDSz levého středu a Fidesz roli pravice. Zajímavé bylo postavení MDF, které se snažilo představovat v socioekonomické oblasti jakousi specifickou variantu doprava směřujícího středu.
45. V tomto období došlo k posílení nacionalistické rétoriky v určitých odštěpených frakcích vládních stran i v těchto stranách samotných. Šlo zejména o nacionalistické křídlo MDF, které se v průběhu roku 1993 transformovalo ve stranu Istvána Csurky MIÉP.
46. Srov. BENDA, L.: *Systém politických stran v Maďarské republice*. Politologický časopis 4/1998, s. 383-384.
47. Srov. tamtéž, s. 384-386.
48. Je třeba znovu připomenout, že nešlo jen o ZKS (SDP), ale také o pozdější LDS a SSS.
49. ADAM, F.: *Democracy and Stability. Lessons from an Accelerated Evolution of the Political System*. In: Šubr, J.; Toš, N. (eds.): *Crossroads of Transition. A Czech-Slovene Colloquium*. Praha 1995, s. 107.
50. Strany v kolonce „staré“ elity nemusí být nutně personálně obsazeny těmito elitami. Toto jejich zařazení je nutno chápat spíše jako výraz postoje těchto stran k „starým“ komunistickým elitám, který je smířlivý.
51. Ve většině prací západoevropské provenience je SDS traktována jako pravicová strana. Toto označení ale neodpovídá realitě a opírá se o přecenění spolupráce SDS s SLS a SKD, která je ale dána primárně antikomunistickým postojem vedení SDS, které vyčítá LDS a ZLSD příliš laxní postoj k vlastní minulosti a zejména minulosti řady svých členů. Problémy při posuzování SDS působí také dosti populistická rétorika jejího předsedy Janeze Janši. Přesto však SDS nepřekračuje horizont sociálně demokratické strany, která se relativně úspěšně blíží západoevropskému modelu.
52. Zpracováno podle DANČÁK, B.: *Konstituování stranického systému v Polsku v letech 1989 – 1991*. Politologický časopis 1/1997, s. 56-57.
53. Viz WESELOWSKI, W.: *The formation of political parties in post-communist Poland*. In: Pridham, G.; Lewis, P. (eds.): *Stabilising fragile democracies. Comparing new party systems in southern and eastern Europe*. London, New York 1996, s. 233-235.
54. DANČÁK (1997), c. d., s. 67.
55. Pro období do roku 1994 nabízí zajímavou soustavu konfliktních linií Włodzimierz Weselowski. Podle něj existuje v této fázi šest důležitých konfliktních linií: nacionalismus kontra universalismus, konfesionální kontra sekulární pojetí politiky, autoritářství kontra demokracie, *laissez-faire* kontra intervencionismus, elitismus kontra populismus a komunistům odpouštějící postoj kontra postoj požadavku očistění politiky od komunistů. Weselowski tvrdí, že tyto konfliktní linie působily nezávisle na sobě a že v mnoha stranách docházelo ke křížení konfliktních linií, které byly jaksi logicky protikladné. To do značné míry odpovídalo politické realitě Polska v tomto období (a tato vnitřní nejasnost existuje v polských politických stranách doposud – nejvíce v AWS), přesto se však domníváme, že při snaze o zachycení obecných trendů lze pozorovat řadu afinit mezi těmito konfliktními liniemi a tím můžeme provést jejich redukci (například sloučením národního a křesťanského pohledu atd). Srov. WESELOWSKI, c. d., s. 239-241.
56. Neúspěch pravicových a středových uskupení byl dán jejich enormní fragmentací, která byla zapříčiněna zejména přílišnou měrou osobních sporů a neukojených ambicí.

57. KUBÁT, M.: *Politické strany a stranický systém v Polsku (1993 – 1997)*. Politologický časopis 1/1998, zejména s. 27-28.
58. K velmi složitému vývoji od počátku roku 1996 do voleb 1997 srov. např. DANČÁK, B.: *Polská pravice před parlamentními volbami 1997*. Politologický časopis 3/1996, s. 235-246; JUCHLER, J.: *Politische Polarisierung in Polen*. Osteuropa 4/1997, s. 315-326.
59. Srov. JUCHLER, J.: *Machtwechsel in Polen*. Osteuropa 2/1998, s. 151-156.
60. Tento střet v sobě částečně skrýval i starší konfliktní linii mezi postkomunisty a postsolidaritními stranami. K tradici Solidarity se ale svým způsobem hlásí i UW a zejména ROP – tato formace se prohlašuje dokonce za jediného pravého strážce skutečných tradic Solidarity. Už výsledek ROP ve volbách ale dává tušit, že tato konfliktní linie je dnes už pouze vedlejší. Viz DANČÁK, B.: *Návrat Polska zpět k pravici*. Politologický časopis 3/1997, s. 260-270.
61. Oslabení PSL není možno jednoznačně interpretovat jako důsledek poklesu významu konfliktní linie město-venkov, neboť řadu rolnických hlasů převzala AWS a to díky tomu, že se její některé sektory na zemědělské tematice profilují.
62. Srov. HERBUT, c. d., s. 140-144 a 148.
63. K problematice konfliktních linií v Chorvatsku srov. HLOUŠEK, V.: *Stranický systém Chorvatska – nedokončená transformace*. In: Strmiska, M. (ed.): *Postkomunistické stranické soustavy a politická pluralita* (= Studie MPÚ, svazek č. 9). Brno 1999, s. 116-120.
64. Podle Lubomíra Kopečka a Tomáše Urubka v letech 1990-1992 dominovala slovenské politice konfliktní linie centrum – periferie (kterou nicméně námi preferovaná nacionalistická konfliktní linie zahrnuje a rozšiřuje), na níž se profilely všechny relevantní strany. Umírněné, které chtěly pouze modifikovat federaci (ODÚ, DS, maďarské strany) a pak radikálnější, které chtěly posílit autonomní postavení (HZDS, KDH) či samostatnost (SNS). KOPEČEK, L.: *Specifika vývoje slovenského systému politických stran*. In: Strmiska, M. (ed.): *Postkomunistické stranické soustavy a politická pluralita*. Brno 1999, s. 43; URUBEK, T.: *Význam a postavení národně orientovaných politických subjektů v současném slovenském stranicko-politickém systému*. In: Dančák, B.; Fiala, P. (eds.): *Nacionalistické politické strany v Evropě*. Brno 1999, s. 80-82.
65. Už v tomto období se slovenské stranické spektrum vyvíjelo nezávisle na českém. Jedinou stranou, která měla oficiální institucionální vazby na českého partnera, byla KSS, která vytvořila s KSČM konfederaci. Tato se ale v průběhu let 1990-1991 postupně rozvolňovala až ke konečnému rozpadu. V roce 1991 došlo k transformaci KSS na SDL, zároveň začala tato strana podporovat myšlenku suverenity Slovenska.
66. Z hlediska námi zkoumané problematiky byl tím nejdůležitějším spor mezi vládou a maďarskými stranami, který se projevil zřetelně například v listopadu 1995 přijetím zákona o státním jazyku, který podstatně omezil možnosti komunikace v jiném než slovenském jazyku.
67. Zejména se to týká konfliktní linie socioekonomické. Sdružení SDSS a DS pod jednu střechu nelze nazvat jinak, než „znásilněním“ této konfliktní linie.
68. Polarisace slovenské politické obce i stranických interakcí je natolik vysoká, že řada politologů hovoří o tom, že na Slovensku vlastně existují dvě stranické spektra, mezi nimiž je jedinou formou interakcí konflikt. Srov. např. KOPEČEK, c. d., s. 55-56; SZOMOLÁNYI, S.: *Zastává Slovensko v rámci stredo európskeho variantu tranzície?* In: Kusý, M. a kol.: *Politológia. Vybrané kapitoly*. Bratislava 1998, s. 92.
69. KOPEČEK, c. d., s. 50-61.
70. To, že ani obraz společného nepřítele – HZDS – nedokáže zcela překrýt etnické rozpory, bylo velmi dobře patrné na nechuti SDL a SOP vytvořit po volbách 1998 koalici s SMK.
71. Záměrně uvádíme subjekty, které vzešly z voleb 1998 a nezohledňujeme další současnou fragmentaci slovenské stranické scény. Domníváme se totiž, že tato fragmentace nezpochybňuje nikterak současnou strukturu konfliktních linií na Slovensku a navíc se lze důvodně domnívat, že strany vzešlé z rozkolu v SDK budou na dominantní nacionalistické konfliktní linii transformace operovat zhruba v prostoru SDK. Strana Smer se potom může blížit zhruba postavení SDL a SOP.

Summary: Cleavages in „postcommunist“ party systems

The theory of cleavages is a sociological and historical approach which describes some sorts of conditions of functioning of political parties and party systems. The classic variant of this theory, presented in the 1960s by Stein Rokkan and S. M. Lipset, is not very suitable for description and explication of party systems in „postcommunist“ countries. Author tries in present article to accommodate this approach to make it more useful for the interpretation of party systems in transition. This attempt is based upon the analyse of cleavage-models for the transitional period in Central and South – Eastern Europe presented by Attila Ágh, Maurizio Cotta, Klaus von Beyme, Ryszard Herbut and György Márkus. The theory of cleavages of transition is elaborated according to these approaches and according to authors own analyses.

There are two possible main cleavages of transformation according to this theory: the nationalistic cleavage and the socioeconomical one. The nationalistic cleavage can be generated from three sources. This cleavage could develop as a result of presence of strong ethnic minority. The second possible source can be described as external – the presence of some neighbouring national state which is seen as a traditional enemy by some parts of population and by some political parties. The third reason could be existence of the axiologically based controversy concerning preferred models of ideal form of state. In this case, party spectrum is divided between nationalistic parties and forces that prefer civic based society. The socioeconomical cleavage of transformation can't be simply identified with the rokkanian cleavage employers counter employees, although these two cleavages are similar. Socioeconomical cleavage presented here divides rather the „winners“ and the „losers“ of economic transformation.

Finally, the six Central European party systems in transformation are examined according to the evolution of their cleavages. It can be seen that in the countries, where the socioeconomical cleavage of transformation has decisive influence (Czech Republic, Hungary, Slovenia), the party systems are more consolidated. The countries with domination of the nationalistic cleavage of transformation (Croatia, Slovakia) are on the contrary less stable and the party system is more changeable. Poland is somewhat special case, because the two major cleavages of transition are in equilibrium. The Polish party system is less consolidated than for example Slovenian, but certainly far more than for example Slovak.